Gamla Kumlabilder

Gamla Kumlabilder

KUMLA 1977

Inledande text: Nils Helander
Bildtexter: Tage Tapper
Redigering: Gunnar Helander, Tage Tapper
Grafisk formgivning: Gunnar Helander
Tryck: Kommanditbolaget Kumla tryckeri
PDF-bearbetning: Rune Tapper

Ett samhälle utvecklas

Denna bok, som utges i samband med Kumla tryckeris sextioårsjubileum, vill påminna om hur Kumla såg ut förr i tiden. Många äldre kommer kanske att le igenkännande åt bilderna och vi som framställt boken hoppas att de yngre kommer att tycka det är roligt att se hur en tidigare generation kumlabor hade det.

Då jag 1917 kom till Kumla från min hemstad Hjo för att starta Kumla tryckeri upplevde jag mycket starkt den stora kontrasten mellan de två orterna. Jag kom från en stad med stenlagda gator och trottoarer. Elljus hade den länge haft både på gator och torg. Den lilla staden dominerades av Vättern med sina lummiga stränder. Vackra ekhagar trängde sig mot stadens husknutar och västerut sträckte sig Hökensås med milsvida skogar åt Tidaholm i väster och Jönköping i söder.

I den lilla staden fanns så mycket trivsamt. Vintertid lockade isarna och sommartid den sköna badparken, där man om kvällarna kunde lyssna till musik från tyska stråkar, dricka en kopp kaffe på den stora terrassen och njuta av utsikten mot östgötalandet och Omberg. Var det riktigt klart kunde man se Gränna och Brahehus ruin högt uppe på berget och de norra delarna av Visingsö. På morgnarna sågs vättersniporna med sina vita segel ge sig ut för att pröva fiskelyckan och vid hamnen lade stockholmsbåtarna till för att lämna av passagerare och styckegods. Staden saknade helt fabriksskorstenar och invånarna där var enligt statistiken bland Sveriges friskaste. Sådan var min hemstad, men vad kom jag till?

Jo, jag kom till en plats utan gator och med ett torg som endast hade en enda luxlampa, vars svaga sken inte hindrade att man kunde trampa fel och fastna med galoscherna i den djupa leran. Under mörka höst- och vinterkvällar kunde det vara svårt att hitta hem.

I och med järnvägens tillkomst 1862 hade bebyggelsen, som tidigare varit koncentrerad till kyrkbyn, förskjutits till området runt Kumla station, men vägnätet hade inte hunnit med den övriga utvecklingen. Yxhultsbanan fick tjänstgöra som "strög" när man tog promenader.

Här fick jag uppleva något som jag aldrig tidigare varit med om, nämligen vantrivsel. Jag hade hyrt ett rum i det lilla Lithellska affärs- och bostadshuset vid Hagendalsvägen, en väg som så småningom skulle bli en av den framtida stadens huvudgator. För att komma till tryckeriet vid Skolvägen var jag tvungen att passera järnvägen. På den tiden fanns ingen gångtunnel, den tillkom först 1922, utan det gick en gångstig över banan till stationshusets södra del. Där fanns ett vändkors, som endast slussade fram en person i sänder, varför det ibland kunde bli långa köer.

Runt omkring samhället slingrade sig illaluktande diken, där samhällsborna tömde sitt avfall. De sanitära förhållandena var mycket eftersatta och orsakade epidemier.

Genom framsynta kommunalpolitiker blev det dock så småningom ett trivsammare samhälle. Den stora grusåsen vid Kungsvägen flyttades ut på vägarna som

blev gator. Oräkneliga kubikmeter grus och sand kördes av de många åkarna ut på gårdarna, kärren fylldes igen, likaså dikena.

Fredsslutet 1919 följdes av en högkonjunktur. Egnahemsbyggandet tog fart. Skatterna ökade men också skoarbetarlönerna. Fabrikörerna uppmuntrade sina anställda att skaffa sig egna hem genom att teckna borgen åt dem.

Den nyinförda åttatimmarsdagen blev till stor välsignelse. Man fick mera tid till att odla den egna täppan. Alltmer talades det om Kumla som ett välordnat villa- och trädgårdssamhälle.

1920-talet var i många avseenden en uppgångens tid för orten. Många nya hus byggdes, vid Kumla torg t ex det stora bankhuset, bokhandelshuset och Frälsningsarméns hus. Sparbankshuset vid Stationsgatan, Metodistkyrkan, Idrottsparken och Folkets hus tillkom också under detta årtionde och bland de kommunala byggnaderna kan nämnas varmbadhuset, brandstationen och Hagaskolan.

I början av 1930-talet kom den lågkonjunktur som drabbade hela världen. Kumla råkade ut för sin hittills största arbetslöshet. Armodet spred sig i många hem, men utan denna lågkonjunktur hade vi antagligen inte haft någon sjö att glädjas åt i dag. Man beslöt nämligen under denna tid att bygga den konstgjorda sjön, ett arbete som gav sysselsättning åt många arbetslösa kumlabor. Strax efter det att Djupadalsbadet var färdigt ljusnade det på arbetsmarknaden och fabriksdörrarna öppnades åter. Resultatet av detta projekt måste onekligen betraktas som mycket gott och har ökat trivseln i Kumla kanske mer än något annat.

På några tiotal år hade Kumla alltså utvecklats kraftigt och vid stadsbildningen 1942 fanns redan stommen till den bebyggelse som vi i dag ser omkring oss.

Vi hoppas att den här boken skall ge en erinran om hur snabbt en stadsbild förändras och hur litet det egentligen är kvar av det gamla Kumla. Kanske ännu fler kommer att upptäcka hur viktigt det är att åt eftervärlden bevara åtminstone några rester av våra föregångares Kumla.

Nils Helander

Kumla samhälle växte upp kring järnvägen. Folket i ytterområdena sade inte att de skulle åka till samhället utan "till station" och samhällsinvånarna kallades "stationare". Den här bilden visar Kumla station någon gång i slutet av förra seklet. Detta gamla stationshus tillkom med järnvägen 1862. Här är det midsommarafton och hästskjutsarna skall hämta besökare till midsommarfirandet på militärens Sanna hed. På andra sidan stationen samlades lika många skjutsar för färd till Torpkonferensen som även den samlade tiotusentalet människor. På gaveln till vänster hade Blåbandsföreningen hängt upp en skylt: "Undfly rusdryckerna. Skuldsätt dig ej och ditt välstånd är grundlagt".

Detta flygfoto är från 1920-talets början och taget från nästan exakt samma håll som det på motstående sida. Man ser tydligt hur bebyggelsen tar slut vid Vattugatan i norr och bortom Fylsta skola i väster. Vid Torget dominerar det hus som i dag är blandde minsta i centrum. Bokhandelshuset (1924) är ännu ej byggt och de tre direktörsvillorna — Svea (matsalar), Solgården (Hagendalsvägen 1) och Sofieberg (A G Anderssons) framträder som mycket stora hus.

Flygfoto av Kumla från 1930-talets mitt. Vattentornet, Södra Kungsvägen, Hagendalsvägen och järnvägen urskiljes lätt. Högst upp syns Fylsta gård, som då låg ensam ute på gärdena. Området norr om Vattugatan är mycket glest bebyggt. Hagendalsvägen och Vattugatan var ännu typiska villagator med trädgårdsomgärdade enfamiljshus. Köpman-gatan gjorde en sväng upp förbi godsmagasinet och på Stadshusets nuvarande tomt var det trädgård till det s k Kråkslottet.

Före flygmaskinens tid tog man fågelperspektiv-kort från vattentornet. Denna bild från 1916 visar att samhället vid denna tid söderut slutade vid Sveavägen. I förgrunden syns ordenshuset Natanael och Pellenäs där Konsum hade affär. Huset till vänsterfinns ännu kvar och inrymmer nu glasmästeri. I bakgrunden syns Lasse Burns lager, byggt 1912 och vid sidan därom ser man Villa Svea helt urblåst för genomgripande ombyggnad. Jämför med bild sidan 38.

Här har fotografen vridit något på sin kamera och fångat in Torget där vi fr v ser J W:s hus, affärshuset med Frans Ericssons affär, huset där Nyvelius färghandel nu är, P J:s magasin (där OP och Möbelhuset är i dag) och Zareliuska huset. Till höger på bilden ser vi — bakom Kråkslottet — A G Anderssons nya fabrik, hans villa och den gamla fabriken. Jämför med bild sidan 57. Mitt över Villa Solgården syns Kumlas under många år högsta bostadshus, nuvarande Kvarngatan 20.

Vattentornet — eller gamla vattentornet, som man nu kallar det — var en revolutionerande företeelse när det byggdes 1914. Genom sin höjd, sitt dominerande läge på åskrönet och sitt för Kumla ovanliga byggnadsmaterial, kom det att skapa något som kan kallas "Kumlas profil". Det var revolutionerande även på det sättet att det möjliggjorde Kumlas utbyggnad då näppeligen varje liten fastighet i samhället kunde ha en egen vattenbrunn.

Även före vattentornets tid försökte man fånga in fågelperspektivet — här från ett tak i hörnet av Kungsvägen och Hagendalsvägen. T h ser vi K O Anderssons cykelverkstad utefter den trädgårdskantade Hagendalsvägen. T v syns färghandelshuset och Villa Solgården. I bakgrunden skymtar Kråkslottets tak. Man lägger märke till att det finns telefonstolpar vid sidan av Hagendalsvägen men däremot inga stolpar för elektriska ledningar. Som synes väcker fotografens "upphöjda ställning" intresse.

"Villan"— Kumla församlings ungdomsgård — finns numera i detta hus, Hagendalsvägen 24. Den uppfördes av muraren Lars Petter Söderling på 1880-talet och det blev därmed Kumlas första tegelhus. Söderling hyrde ut till en fru Schyberg som öppnade modeaffär i huset, vilken senare övertogs av Söderlings dotter Hulda. Byggmästare Rube bodde här ett antal år och då drevs både rumsuthyrning och matservering i huset. I folkmun kallades huset "Hotell Rube".

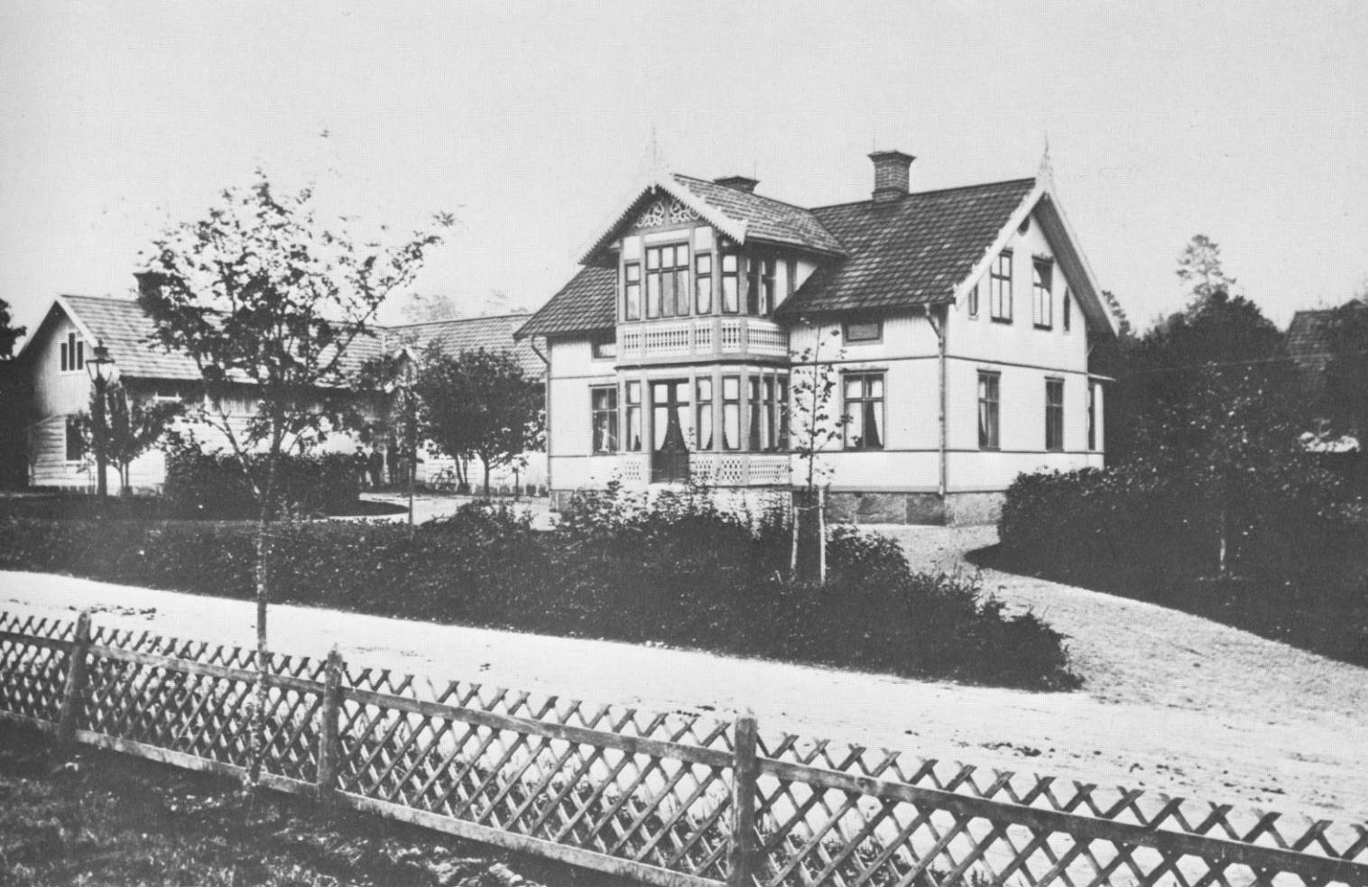

Grosshandlare Erik Olsson ägde denna villa som om den hade stått kvar i dag — hade haft adressen Hagendalsvägen 20. Olsson började som skomakare, men fann det mera lönande att sälja vad andra skomakare tillverkade. Tillsammans med sin bror —Lasse Burén — drev han den skogrossistfirma, som 1933 övertogs av Kumla skofabrik. Olsson var intresserad frikyrkoman och var medlem i Kumla blåbandsförening under mer än 40 år. En tid var han municipalfullmäktiges ordförande.

Flygfotot över Kumla torg kan tidsbestämmas till mitten av 1930-talet. Stadshuset — byggt 1942 finns inte med, medan däremot Skandinaviska bankens hus syns t h. Köpmangatans sväng upp förbi godsmagasinet markeras här tydligt. Det en nutida betraktare främst märker är kanske hur många av dessa hus som i dag är bortrivna och hur många nya hus, som skulle ha kommit med inom bildens ram om fotot skulle ha varit taget i dag. Hur många finns kvar om tio år?

Om denna bild skulle man kunna anordna gissnings-tävlan. Många nutida kumlabor skulle misslyckas att lokalisera bilden. Men den är tagen från hörnet av Hagendalsvägen-Köpmangatan snett upp mot Kumla torg. Huset i bakgrunden är det som in-rymde Frans Ericssons affär, där Manne Larssons stora affärs- och bostadshus nu står. För att dra den tunga välten har många hästar bådats upp och en av körkarlarna är den i Kumla bekanta Åkare-Gustaf. En tiotalsidyll.

Så här såg Kumla torg ut vid seklets början. Det stora huset till höger stod kvar ända till slutet av 1960-talet, då det fick lämna plats för Sparbankens nya byggnad. Kumla bokhandel startade 1901 och flyttade in i denna byggnad när den uppfördes 1906. Den byggdes till 1911 och bokhandeln fanns i huset till 1930. T v ses Villa Svea och t h skymtar gamla Johanneskyrkan. Gossarna på Torget står med fotbollen klar till avspark. Torget var samhällets fotbollsplan!

Huset från bilden på vänstra sidan har nu ändrat utseende. Det har byggts till fram till Köpmangatan (1911) och i andra hörnet har F A Carlssons villa ersatts av J W Johanssons stora hus, som även det rivits. JW:s hus byggdes 1915 men häckhörnet t h skvallrar om att kortet är från tiden före 1924, dvs innan bokhandelshuset byggdes. För nyblivna kumlabor måste man kanske tala om att den träd-kantade gatan är Hagendalsvägen, då de eljest kanske ej kan orientera sig.

Så här såg Kumla torg ut någon gång före eller möjligen straxt efter sekelskiftet. Bilden är tagen från den plats där godsmagasinet nu står och den lilla smala vägen till vänster på bilden är nuvarande Vattugatan. Högst uppe i bakgrunden syns ordenshuset Natanael, byggt på 1880-talet. Villa Svea längst t h. Torget är ett åkergärde inhägnat med enkelt staket av slanor och ett typiskt uthus för lantbruksdrift syns t h. Frälsningsarméns äldre byggnad, som uppfördes 1903 finns ej med och inte heller det s k Kråkslottet vars trädgård eljest skulle synas.

Efter några år har bilden förändrats avsevärt. Här finns Kråkslottet med — en tid bostad för Schönhardt, skapare av Tyska trädgården — och här ser vi också flera av byggnaderna kring Torget, bl a byggnaden med Frans Ericssons affär. I bakgrunden skymtar också Villa Svea.

Bilden är tagen något längre norrut än bilden på föregående sida och staketet på bilden torde tillhöra SJ:s område som under många år upplåtits som trädgårdsland. Troligen 1910-talet, kanske tidigare.

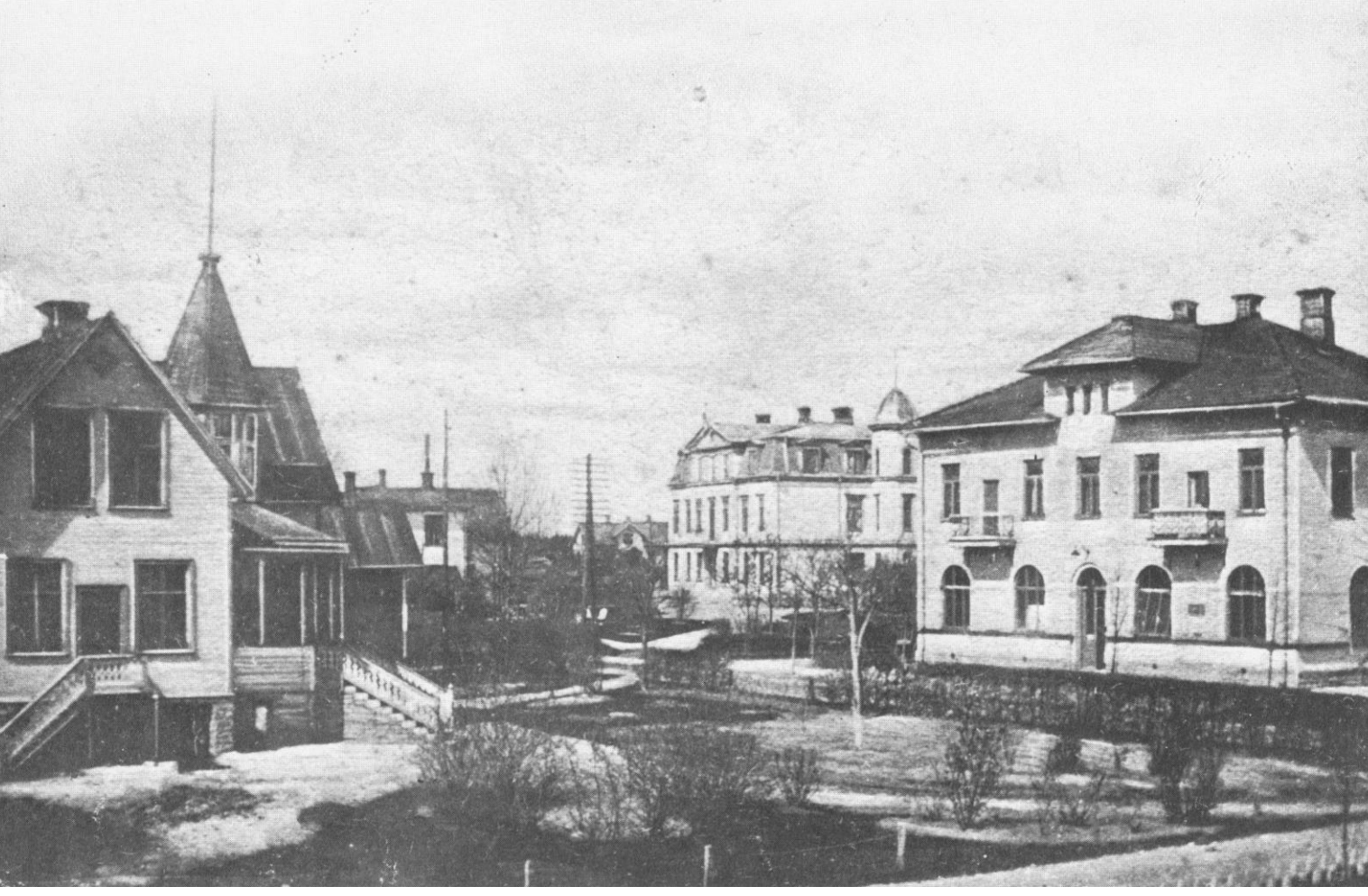

Denna bild bör vara tagen mellan 1901 och 1914. Fotografen har stått ungefär där Domus entré mot Köpmangatan nu är. Huset t v är grosshandlare F A Carlssons villa, sedermera flyttad till hörnet av Kyrkogatan och Köpmangatan som prästgård när Vesta boställe upphörde att vara komministerbostad. 1915 byggdes på tomten det s k J W:s hus. T h om villan syns det lilla hus som ännu den 16 november 1977 fanns kvar. I bakgrunden Järnvägshotellet och t h Solgården och Hagendalsvägen 5.

Denna bild av Hagendalsvägen österut är tagen från en punkt nära järnvägen. Den kan dateras till tidigast 1915 — då JW:s hus byggdes — och senast till 1924 — då bokhandelshuset byggdes. Huset som finns kvar i dag — inrymde då postkontor och postmästaren står i sin uniform utanför. På andra sidan porten fanns Örebro enskilda bank som flyttade in när huset byggdes 1901 och stannade kvar till 1932 men sammanslogs 1918 med Skandinaviska banken.

Odengatan troligen på 1890-talet. Från vänster syns målare Zarelius hus, det hus där urmakare Gustaf Olsson hade bostad och verkstad, Villa Solgården — P J Carlssons villa — som skall bevaras för framtiden, det lilla affärshus där J W Johansson hade sin första butik samt Almnäs, där ingenjör Johan Persson bodde — Kumlas telefonpionjär. Man lägger märke till den lilla smala grinden, som markerar Hagendalsvägens mynning ut i Odengatan, vilken förresten vid denna tid kallades Järnvägsgatan. Till vänster låg det gamla godsmagasinet och intill detta Hagendals magasin, som gett gatan dess namn. På den öppna platsen hölls också torghandel förr i tiden.

Ännu en bild från Odengatans norra del — denna dock betydligt yngre. Vid jämförelse med den tidigare bilden observeras bl a att telefonnätet utvidgats. Se telefonstolpen på föregående bild! Vidare kan man observera den lustiga tillbyggnaden på huset till höger, där man utnyttjat möjligheten att bygga intill tomtgränsen. Närmast t v därom syns Kumla handelsaktiebolags hus och dolt i grönskan det gamla kaféet. Här syns också den rikligt tilltagna torgplatsen.

Café och hembageri står det på skylten till detta lilla hus på Odengatan (mellan Hagendalsvägen och Johannes kyrkogata). Fransk stavning och svenska hembakade bullar på kaféet! En av damerna lär heta Håkansson. Så småningom fick byggnaden en likadan tillbyggnad på norra sidan som här syns på södra gaveln. I den norra tillbyggnaden fanns det under många år en charkuteriaffär, som mer än en kumlabo säkert minns. Huset revs inte förrän för några år sedan.

Kumla handelsaktiebolag. Speceri-, mjöl-, garn-, väfnads & Diversehandel, står det på skylten över denna affär. Handelsbolaget drev här affär från 1880-talet till 1898, då rörelsens 985 utestående aktier övertogs av föreståndaren. Vi ser vykorten i skyltlådan (Ack, om vi hade dem!), vi ser mannen på den höghjuliga cykeln och bakom knuten — där början till Johannes Kyrkogata skymtar — står ännu ett sådant fordon. Huset fanns kvar tills för några år sedan, senast med en herrfrisering.

Detta mycket gamla vykort har kallats Kumla torg. Det är dock inte det nuvarande torget som avbildats, utan en torgplats belägen ungefär där Kvantums bilparkering är i dag. I bakgrunden ser vi det hus som i dag har adressen Odengatan 11 och som nu inrymmer bl a en skoaffär. Kortet är taget före den ombyggnad då huset fick sitt nuvarande utseende. Kortet bör vara från den tid då bebyggelsen i stationssamhället var koncentrerad till järnvägens närhet, dvs 1800-talets slut.

Ända till 1846 gällde medeltidens bestämmelser om ensamrätt för städerna att utöva handel. Detta år tillkom en näringsfrihetsförordning som gav rätt till handel tre mil från närmaste stad. På grund därav kom Kumlas första handelsbod att öppnas i Sannahed som låg tillräckligt långt från både Örebro och Askersund. Först 1864 kunde handelsbodar öppnas på landsbygden. Enligt handelsanmälan hos Konungens befallningshavande i Örebro län den 3 maj 1870 skulle Adolf Bergöö driva handelsbod i Kumla och C A Fosselius skulle ansvara för den. De blev dock snabbt kompanjoner och Fosselius övertog den så småningom ensam. Här arbetade L J Saxon på 1870-talet och han har berättat både om sko-, läder- och spannmålsaffär. Huset hette Reträtten och revs i mitten av 1960-talet.

Man kan förmoda att denna bild är minst 70 år gammal. På den tiden kan platsen inte ha kallats "Ströms bommar" eftersom det varken fanns bommar eller någon skofabrik på platsen. Den kanske kort och gott kallades järnvägsövergången. Men grindar fanns det och i den lilla kuren vaktade nog en "järnvägare" för att öppna och stänga när tåget signalerade. Det närmaste spåret torde vara Yxhultsbanan. Lägg märke till den gammaldags dressin, som tydligen nyss passerat övergången.

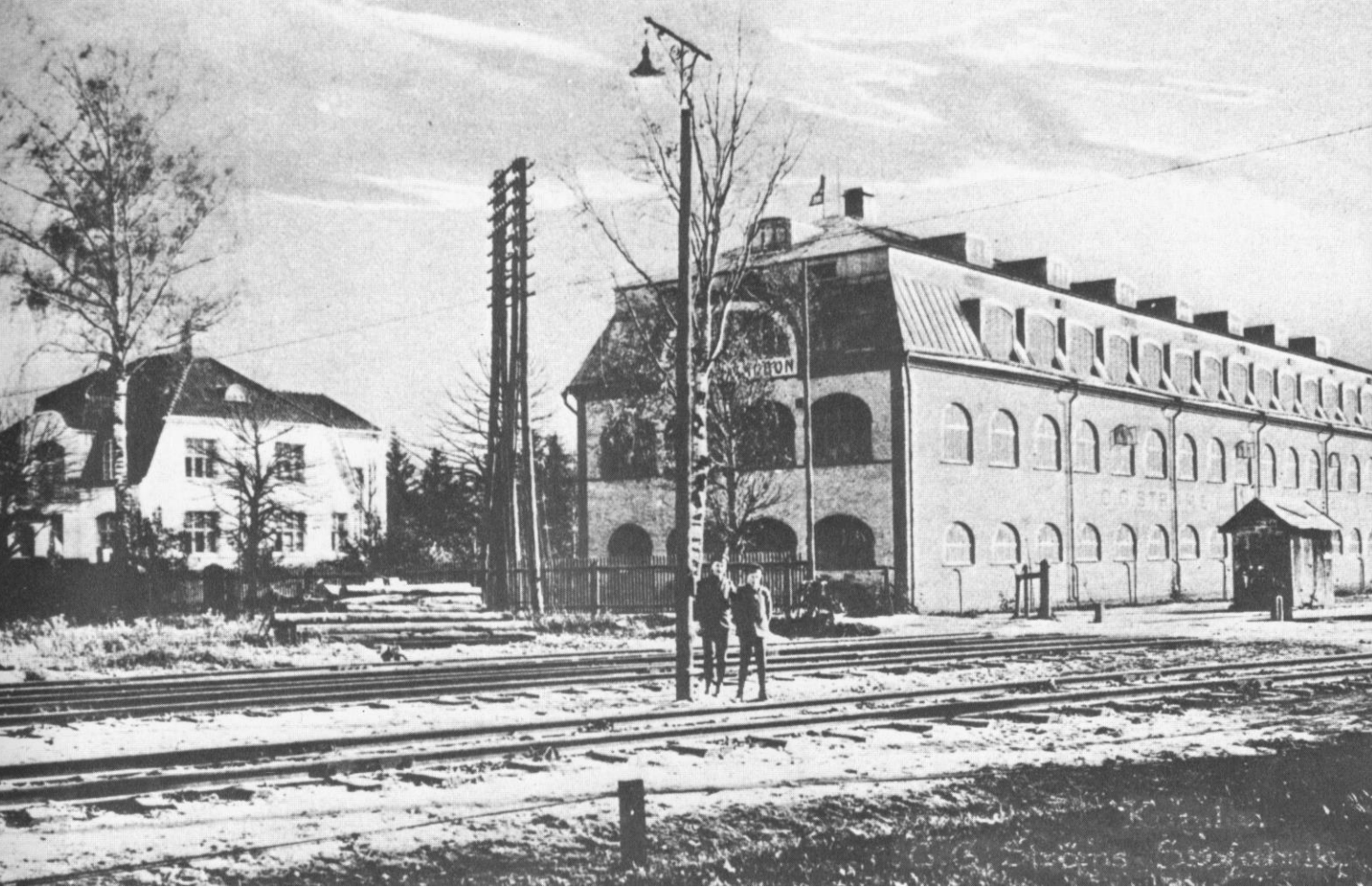

"Ströms bommar" har under många år varit ett begrepp i Kumla. De har fått sitt namn efter den skofabrik som sedan 1913 legat intill järnvägsövergången. C G Ström startade redan 1888 egen rörelse i Kumla och 1893 etablerade han sig vid Stenevägen för att 1899 övergå till fabriksdrift i den fastighet som senare blev biografen Röda Kvarn. Den avbildade byggnaden uppfördes av byggmästare Carl Lind och byggdes om 1942. Den lilla kuren är Yxhultsbanans "pumpstation".

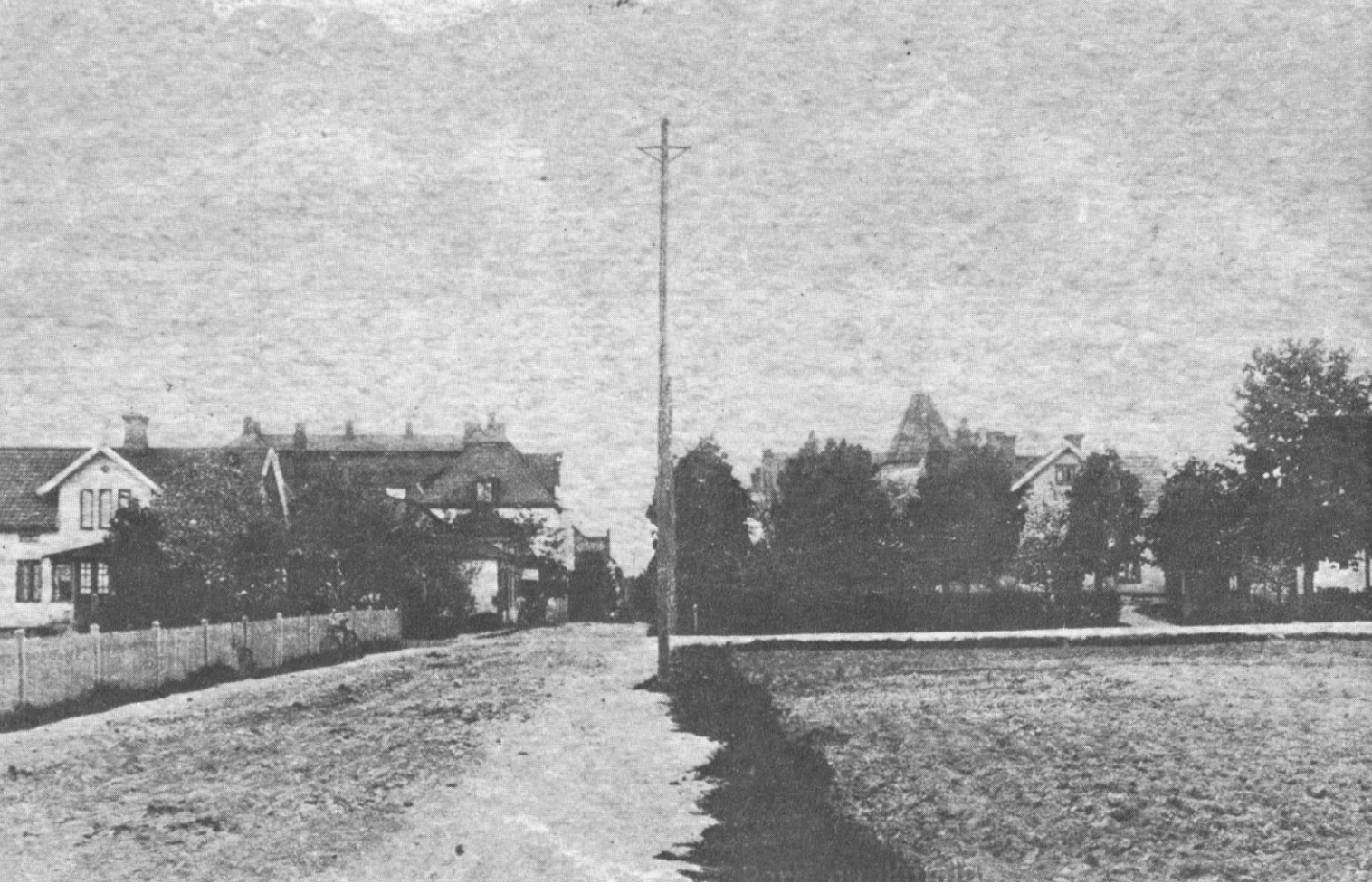

Någon gång efter 1915 torde denna bild av Köpmangatan vara tagen eftersom J W Johanssons hus skymtar jämsides med Johanneskyrkan. Bilden visar att den egentliga stadsbebyggelsen var slut redan vid Johannes Kyrkogata och att öppna gärden tog vid därefter. Här gick också ett avloppsdike fram innan ännu någon gata blev byggd. Då löpte en gångstig vid sidan av diket. Om några år blir kanske Köpmangatan gånggata om stadsplanerarna får som de vill. Då har cirkeln slutit sig.

Denna bild av Köpmangatan är tagen från hörnet av Kyrkogatan och bör vara från början av 1920-talet. Det s k Ekholmska huset — uppfört 1920 finns med, men däremot inte "Konsumhuset", Köpmangatan 19, som byggdes 1924. Närmast kameran syns Kumla kartongfabriks första lokaler t v, vars första innehavare hette P Åhblom. Huset t h är uppfört 1914 av urmakare A V Roth, vars namn också står på fasaden. Det är naturligt att det kom att döpas till Rotebro.

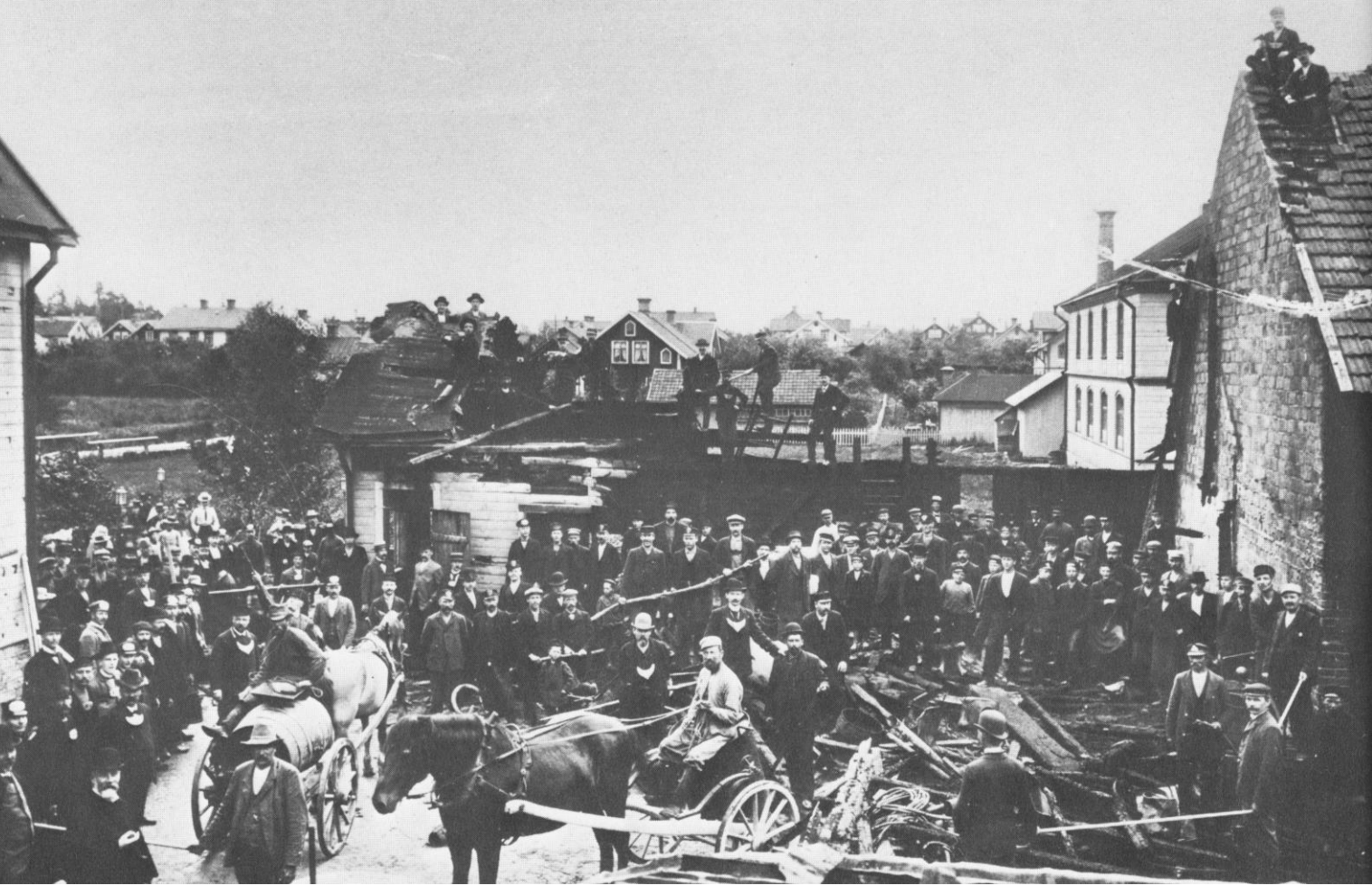

Den stora bryggeribranden 1904 — eller rättare sagt när man pustade ut efter branden — blev förevigad på fotografi. Bryggeriet låg mellan Odengatan och Köpmangatan. Man kan orientera sig genom att Johanneskyrkans norra fasad syns t h. T v syns ett par broräcken till den lilla bro som var lagd över det dike som markerar Köpmangatan. Man ser de små vattentunnorna, den handdrivna sprutan och minst fyra myndiga män med befälsbrickor.

Ungefär på bryggeriets plats uppfördes Kumla hotell, i bruk ännu på 1960-talet. Vid den lugna Johannes Kyrkogata kunde resande gäster tillförsäkras lugna rum och en liten festvåning fyllde till nöds behovet för mindre fester. Utskänkning av starkare drycker än klass 1 var ej tillåten och nykterhetsvännerna brukade misstänksamt se på de buteljer, som kylts i vatten så att etiketterna lossnat. Men de blev sällan serverade fel flaskor. Man kände sina gäster.

Köpmangatan 20 inrymde från början en åkerirörelse, bedriven av Emil Sterner. Ett par tiotal år var här garage för Nya bilstationen varefter en genomgripande ombyggnad skedde och gatan fick börja göra skäl för sitt namn. Här fanns en missionsbokhandel — Ahrnholms, sedermera Helgelseförbundet — en blomsteraffär och en fiskaffär. Ägare var J W Johansson vars stora affärshus syns t h. En liten rest av fastighetens trädgård finns här i de stora björkarna på trottoaren.

När jag ser den här bilden tycker jag att det luktar fisk, sade en äldre kumladam om detta foto. Och det var en inte oäven association, ty här på gården stod ofta tomma lådor från fiskaffären i huset t h. Det är en gårdsinteriör från Köpmangatan 20 såsom den öppnade sig mot Johannes Kyrkogata, som kan kallas en "baksidesgata" till de något mer representativa Hagendalsvägen och Sveavägen. Här hölls en gång en loppmarknad där flera av denna boks foton är inköpta.

Denna "extra" gata tvärs igenom kvarteret mellan Sveavägen och Johannes Kyrkogata fanns inte i någon stadsplan och hade inget fastställt namn. Den kallades Trådrullevägen eller Trådrullegränd efter en man som i folkmun kallades "Trådrullen" och som gick omkring med en liten kärra. Han hade kärran stående i denna "smygväg" eller "genväg". En inte så liten del av kvarteren vid sidan av Johannes Kyrkogata hade denna karaktär. Sedan 1970 breder Domusparkeringen ut sig på denna plats.

Detta fotografi av Johanneskyrkan torde vara från kyrkans allra första år. Den byggdes 1896–1897 och var Köpmangatans första hus. Här visades den 28 januari 1898 film för andra gången i Kumlas historia. Premiären var på Natanael en vecka tidigare. Kyrkan fick sitt namn — inte efter den bibliske Johannes — utan efter handlanden Johan Andersson, som skänkte tomten. Man ser att Köpmangatan ännu inte är utbyggd och en fotogenlykta vid ingången samt unionsflaggan på tornet.

Villa Svea är byggd på det skifte från Kumla by som hörde till Flinkagården. Dess ägare, Johan Olsson, byggde villan på 1880-talet och döpte den efter sin yngsta dotter Svea. Den fick sedan ge namn åt gatan — Sveavägen. Grosshandlare Lasse Burén köpte den och lät 1916 bygga om den till den pampiga byggnad som nu kallas Svea matsalar. På bilden ser vi den höga stensockeln och fritrappan, som än i dag är karaktäristiska för huset. Villan är unik och bör bevaras för framtiden.

Karnevalståg är ingalunda något nytt för Kumla. Tjugo år innan Barnens dag började med sina festtåg genom staden anordnades karnevaler av det här slaget bort till Folkets park, framförallt för att "dra med sig" människorna dit. Här har man samlats på Sveavägen vid Mejeriskogen och med sig hade man detta år en liten stuga med skylten Folkets hus, som man då samlade in pengar till. Det kunde inte byggas förrän 1927, medan Folkets park fanns avsevärt tidigare. Se sidan 76.

Den tomt som i dag är Sveavägen 23 ägdes även den av Johan Olsson, som brukade hyra ut den åt tivolier, zigenarsällskap, cirkus o d. Då det drog med sig fylleri och slagsmål ville man att Olsson skulle upphöra med uthyrningen. Då han vägrade startade Kumla blåbandsförening en insamling och köpte tomten 1912 för 1 100 kronor. Två världskrig och två djupa depressioner kom emellan och föreningen fick aldrig råd att bygga något eget hus. År 1945 sålde man tomten för 15 000 och ett hyreshus byggdes. Dessförinnan hade Axel Ek och en kompanjon uppfört en enkel byggnad för cementgjuteri, vilken byggnad sedermera övertogs av Andersson & Borgs verkstad.

Kumlaortens mejeriförening beslöt den 7 juni 1894 "att uppföra mejeribyggnad av tegel, samt att kostnaderna därför, inberäknat plats, inventarier, svinhus och planering av platsen ej får överstiga 30 000 kronor." Den 2 oktober 1895 började verksamheten och pågick närmare 70 år, varefter sammanslagning med Örebroortens mejeri skedde. Näst efter Kumla ångqvarn är detta samhällets äldsta industri. Skofabrikerna kom först några år senare och tog fart först på 1900-talet.

De här partiet av den gamla Kyrkogatan är i dag borta. Här är nu Malmens skolgård. Utefter den här vägen låg bl a Karl-Jansa-Johans stuga. Han var dödgrävare och det berättas att han en gång var kallad inför kyrkorådet utpekad för att gräva för grunda gravar. "Är det några som har varit uppe och klagat?", frågade han och "rådsherrarna" lär ha blivit svarslösa. Ett litet stycke av gatan finns ännu kvar utefter kyrkogårdsmuren vid den s k Trekanten.

Kumla kyrka — byggd 1829–1835 efter överintendent Axel Nyströms ritningar — ödelades av brand 1968 och återuppbyggdes 1971–1972 enligt arkitekt Jerk Altons ritningar. Den här bilden visar kyrkan före sekelskiftet med enkelt trästaket som även hägnar den 1878 byggda fattigstugan. Denna användes till 1919 då den ombyggda officersbostadsbyggnaden i Sannahed togs i bruk som ålderdomshem. Huset revs i början av 1940-talet för att ge plats åt den utvidgade kyrkogården.

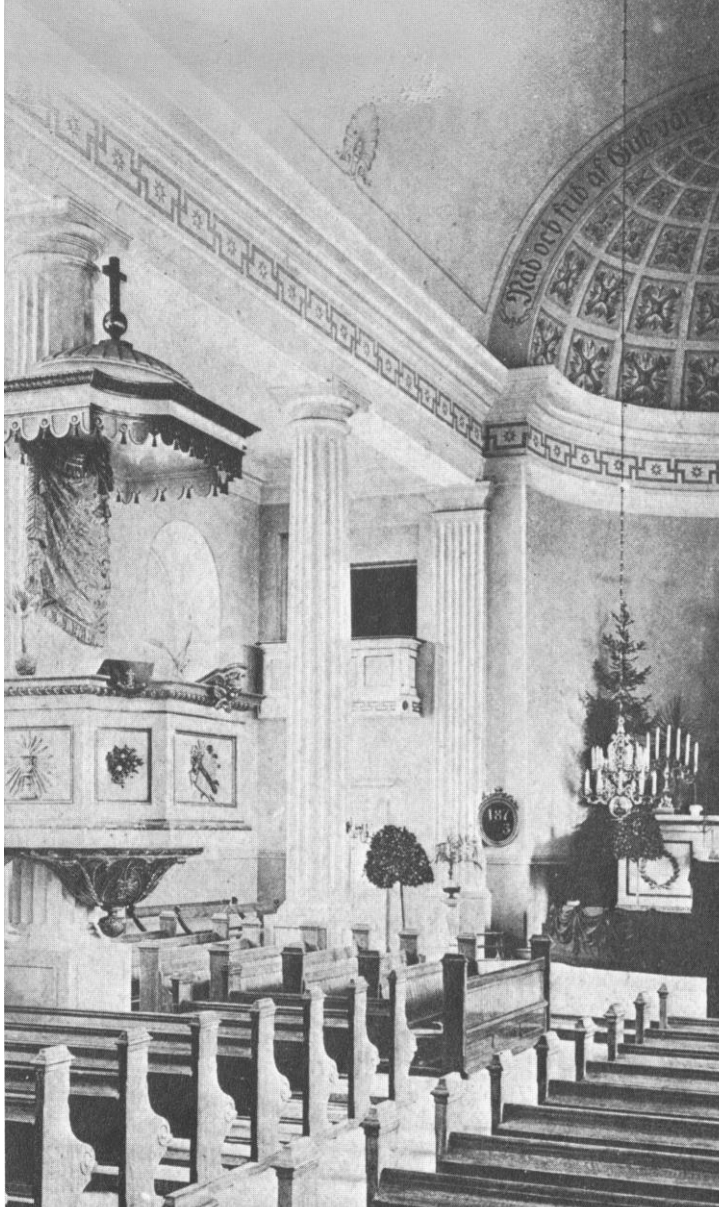

Kumla kyrka sådan den tedde sig efter 1903 års restaurering. De slutna bänkkvarteren med numrerade dörrar byttes mot de tunga ekimiterade bänkarna, tak och lister försågs med dekorativa slingor, medan väggarna målades nedtill med kvadermönster. Den av Axel Nyström ritade dopfunten syns t v om korabsiden, här apterad till piedestal för en blomkruka. Saxon anmärkte i "Närkes kyrkor" (1928) att det i kyrkan fanns en skylt med texten: Spottning i kyrkan är förbjuden.

Då den nuvarande s k gamla prästgården byggdes 1909 revs den äldre "Franzénska" prästgården. Här bodde Frans Michael Franzén i de tolv år — 1812-1824 — han var kyrkoherde i Kumla. Omkring sig samlade han många av samtidens vittra människor. Här bodde också prosten Axel Per Falk — t h på bilden — också han med en stor vänkrets, t ex psalmdiktaren Lina Sandell. Falk fick stor betydelse för frikyrkorörelsens framväxt i bygden och stödde även nykterhetsrörelsen genom Blåbandsföreningen.

I Kumla by låg Länsmansgården — den kronogård som tilldelats länsmannen som löneboställe. Här står länsman Anders Velin utanför sin grind. T h Smedsgården, ännu kvar och väl underhållen. Även Länsmansgården är numera i gott skick sedan kyrkokamrer Olle Eriksson inköpt den och kostat på den mycket pengar och mycket arbete. Även de båda parallellställda flyglarna underhållas och den södra av dem har galler för fönstren och påstås ha använts som arrestlokal.

Kumla kyrkskola, ritad vid sekelskiftet av stadsarkitekten Magnus Dahlander i Örebro, är en särpräglad byggnad av hög kvalitet både tekniskt och estetiskt. Den fick ersätta den gamla klockargården, som i allra äldsta tid även den var skolhus och Kumla sparbanks första lokal 1848. Den lades ned 1967 och övertogs av Kumla församling, som konfirmationsläsningslokal, personalrum åt kyrkogårdsarbetarna och bostäder åt en del av kyrkans personal. Nu är den åter skola åt Kumlaby.

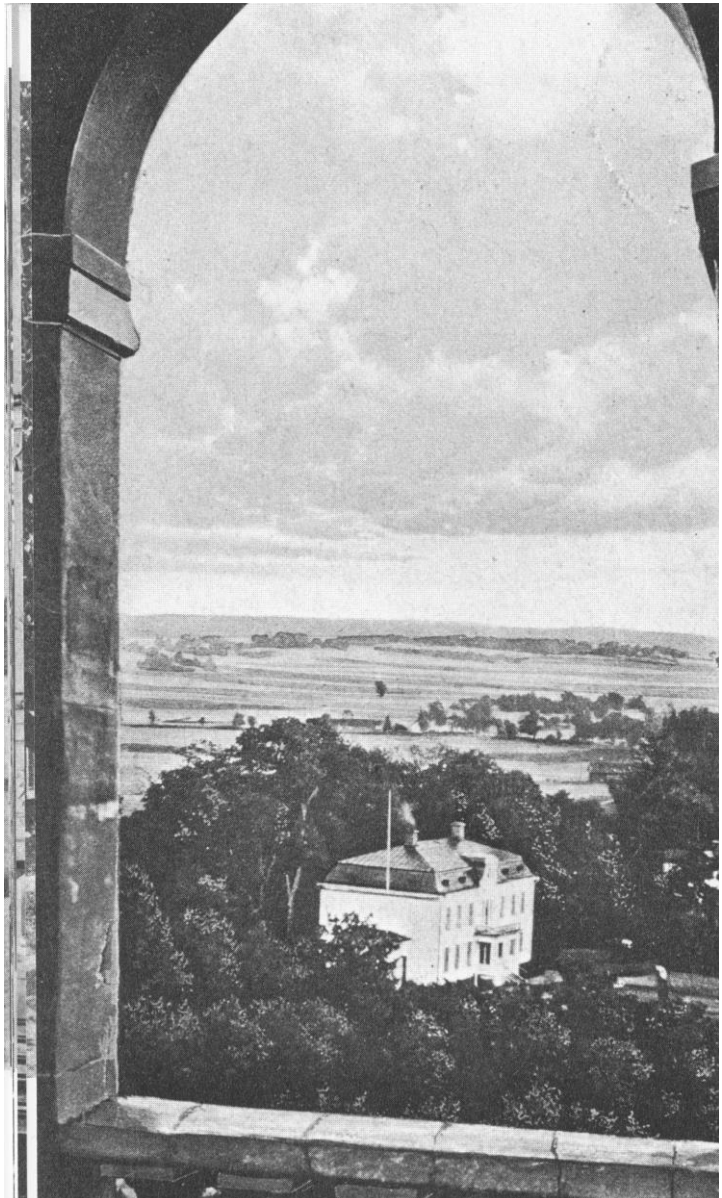

Utsikt från kyrktornet mot vad som i dag kallas gamla prästgården. Efter prosten Falks död 1904 valdes en ny kyrkoherde. I stället för att rusta upp den gamla präst-gården byggde man en ny, stor som en herrgård med plats för (och behov av) många tjänare. Det skedde 1909 och efter nära 60 år — 1968 — byggde pastoratet en ny "liten och behändig" prästgård och den gamla med sina jätteutrymmen fick bli expeditions- och samlingslokaler för pastoratets och församlingens behov.

Utsikten norrut från Kumla kyrkas torn var för några årtionden sedan annorlunda än nu. Den närmaste vita husgaveln är den gamla fattigstugan, som efter ålderdomshemmets flyttning till Sannahed 1919 fick en varierande användning. Här fanns nödbostäder under bostadsbristtider, här anordnades utspisning för arbetslösa under kristider (man talade med galghumor om Hotell Sawoy) med servering av näringsrik soppa, här hölls kurser och inte minst scouterna höll till här.

Kumlamalmen har fått ge namn åt en gata — Malmgatan — och åt Malmens skola. Ordet är detsamma som finns i Norrmalm och Östermalm i Stockholm och har ingenting med malm (metallrik mineral) att göra. Det kommer av mal, som betyder sand eller grus och det är alltså grusåsen som har givit det här området sitt namn. De här stugorna står inte kvar längre. En av dem är flyttad till Kumlasjön genom Rotaryklubbens försorg och är där ett litet skomakerimuseum.

"Di sjösjuka municipalarna" talade man om i början av 1930-talet när Kumlasjöns byggande kom på tal. Inte skulle det gå att göra en sjö i botten på en grusgrop. Det förstod alla, att vattnet skulle rinna ut genom gruset i botten. Nu gjorde det faktiskt inte det. Det var ett djärvt grepp att bygga den här sjön mitt under arbetslöshetskrisen, även om man fick statsbidrag. Här är invigningspubliken samlad valborgsmässoafton 1935 på vad som döpts till Valdemars udde.

Endast vattentornet kan vara fotografens upphöjda plats när denna bild togs. Den smala landsvägen är Norra Kungsvägen och längst t h ser vi C A Jonssons skofabrik. Vattentornet byggdes 1914 och skofabriken 1913 men den var i varje fall första året oputsad. Någon gång mellan 1915 och 1920 kan bilden vara tagen och ger i så fall en mycket god bild av samhällets blygsamma utbredning norrut vid denna tid. Inget av de mindre husen finns kvar i dag, men ack så många som kommit i stället.

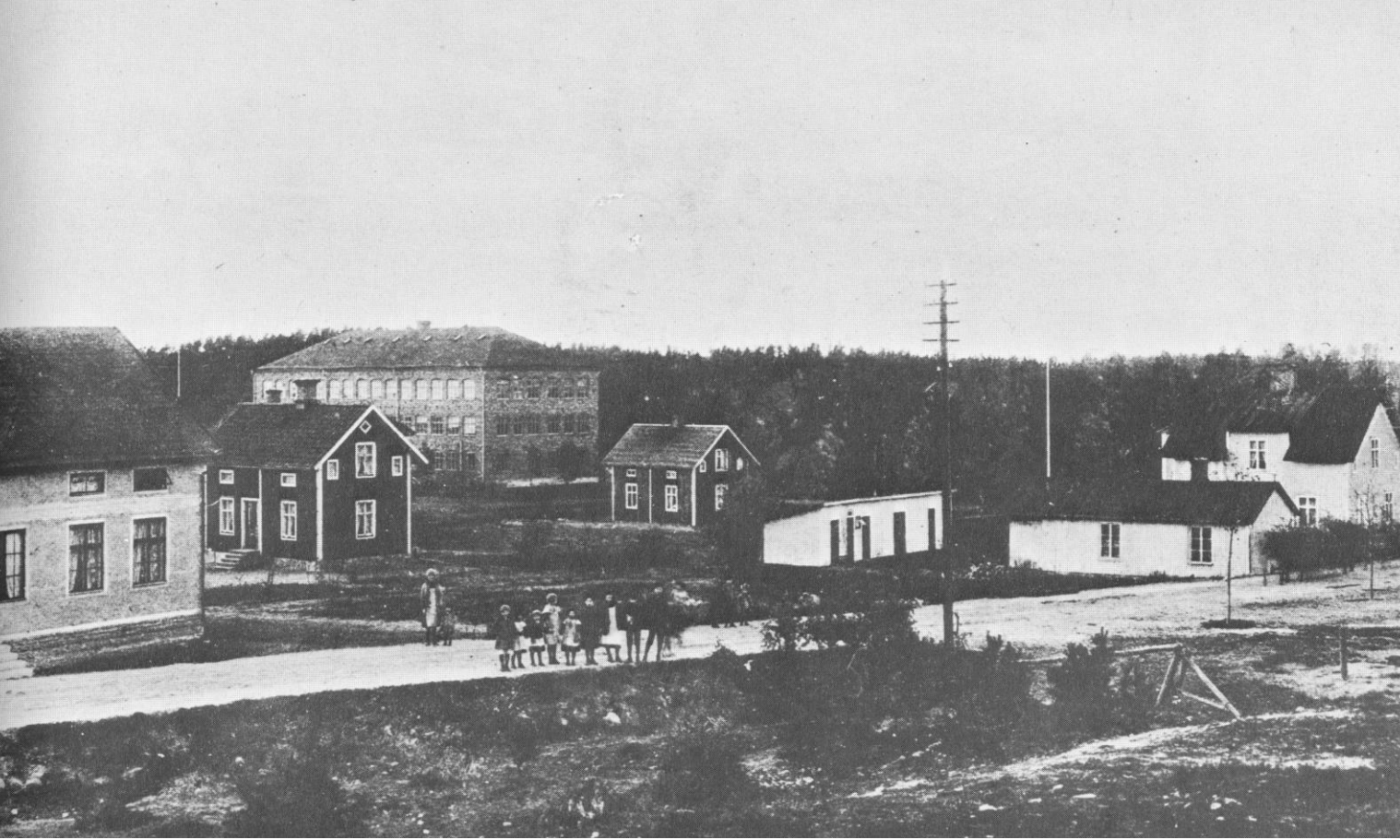

En av de stora fabrikerna i Kumla var C A Jonssons skofabrik vid Hammargatan. Här är den fotograferad i relativt nybyggt skick, sedd ifrån Kungsvägen där en klunga barn radat upp sig för att få bli med på kortet. Dagens kumlabo känner igen flera av de byggnader som här syns utefter Kungsvägen. C A Jonsson — företagets grundare och driftige chef under många år kom tidigt i skomakarlära och startade eget 1891 men först 1913–1914 byggdes fabriken som senare till- och ombyggts.

Den unge edsbergspojken Carl Nilsson kom 1886 till Kumla och arbetade hos A G Andersson i tio år innan han startade egen rörelse — handskomakeri liksom så många andra blivande skofabrikörer. År 1905 började han bygga den fabrik, som senare blev en av de stora i Kumla — Kumla skofabrik. Redan 1912 blev byggnaden för liten och en stor fabriksbyggnad i tre våningar uppfördes. Även den har senare byggts ut och moderniserats, sista gången 1943. Så här såg den ut i begynnelsen.

Det är svårt att i dag säga om man flyttat ut ett par skomakarbänkar och skomakare på gården för att kunna fotografera eller om de flyttat ut för att få vara i friska luften en vacker sommardag. I varje fall har A G Andersson och hans medarbetare placerat sig utanför det hus i Sörby där A G hade sin verkstad fram till 1897 då rörelsen flyttade till Kumla stationssamhälle. Vid den här tiden satt det handskomakare i många stugor runt om i socknen och gjorde skor och stövlar.

På denna flygbild har fotografen lyckats fånga de fyra hus som tillhörde A G Anderssons "imperium". Överst till vänster Villa Sofieberg, AG:s egen bostad, överst i mitten den "nya" fabriken byggd 1909–1910, överst till höger Aga konfektionsfabrik som startade 1931; nedtill på bilden syns sonens, Ernst Ages stora villa. Ingen av byggnaderna är kvar i familjens ägo. Sofieberg och skofabriken ägs numera av byggnadsfirman Henry Ståhl, som önskar riva och bygga nytt. Tyvärr!

Villa Sofieberg innan den byggdes om, då bl a tornet förändrades, och den gamla skofabriken. Villan byggdes 1897 och till att börja med var fabriken inrymd i övervåningen. Särskilt när stansmaskinen gick var bullret i bostaden påfrestande. Prostinnan Falk beskrev det så "att vistelsen i hemmet var likt en färd under däck på en i full gång varande ångbåt med allt detta evinnerliga dunk och rassel." Det blev bättre 1903 när fabriksbyggnaden t h uppfördes.

Någon gång kring sekelskiftet såg Stationsgatan ut på detta sätt en vinterdag. Längst bort i fonden syns A G Anderssons ännu ej ombyggda villa med sitt spetsiga torn och t h en till stationen hörande byggnad. Huset t v är Järnvägshotellet och bortom detta syns Marielund och Framnäs. Sistnämnda hus ägdes av förman Albert Årsell, mest känd för sin poetiska ådra. På platsen för dessa tre hus står i dag Star Hotel Närke. När bilden togs var samtliga hus relativt nybyggda.

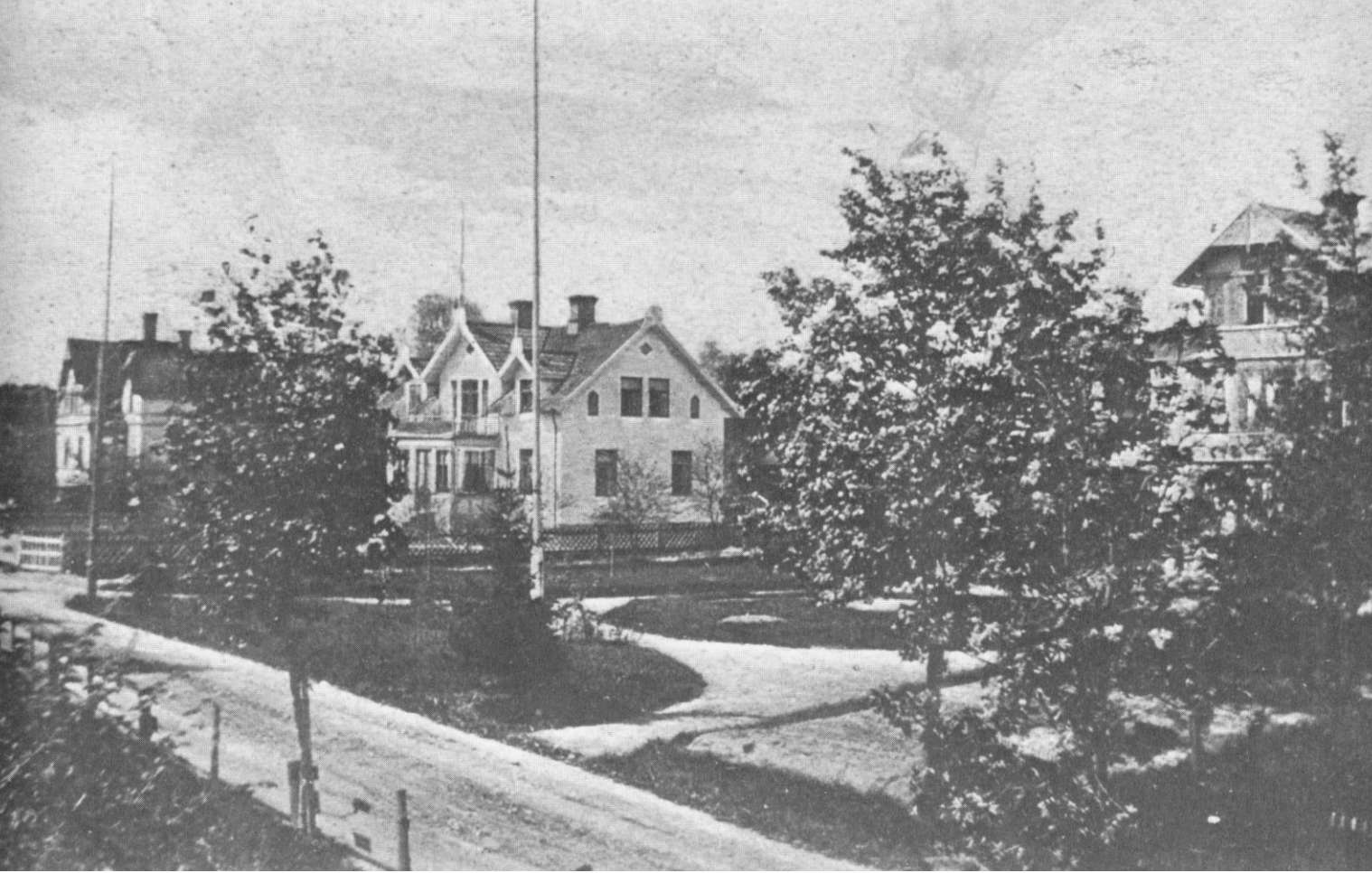

Stationsgatan från norr troligen under 1910-talet. Längst t h skymtar Järnvägshotellet — som den här tiden var läkarbostad och kallades Lundby. Därnäst syns Ellby, byggt 1904 och sedan många år bostad åt boktryckare Nils Helander. Det är den enda av byggnaderna, som i dag står kvar. En del av utrymmena används också för Kumla tryckeri. Bl a har sättningen av denna bok tillkommit där. Huset längst bort Skoglunda eller det Samzeliuska huset, som det också brukade kallas.

Kumla järnvägsstation då den var relativt nybyggd. Omgivningen är ännu lummig, mjuk och vänlig och har ännu inte den kala asfaltyta som i dag gör ett så stelt och trist intryck. Huset är uppfört 1900–1901 och arkitekt är enligt uppgift Folke Zettervall, son till den kände domkyrkoarkitekten Helge Zettervall. I Statens järnvägars, Sveriges arkitekturmuseums och Riksantikvarieämbetets inventering av stations-hus är det upptaget som ett objekt att bevaras för framtiden.

Kumla järnvägsstation från spårsidan. Här har huset ännu kvar sitt skärmtak som skydd för resande som kunde kliva på tåget direkt från perrongen vid stationshuset. Till höger syns att man håller på att bygga dubbelspåret och bilden kan alltså dateras till 1917–1918. Gångtunneln under stationen är ännu inte byggd — den tillkom först 1922 — och allmänheten fick alltså passera över spåren. Den här tiden måste alltid biografen Röda Kvarn sluta så tidigt att ungdomen hann med att se sista tåget.

Den lilla oansenliga byggnaden till höger har en gång i tiden inrymt Kumlas egen radiostation. Det är endast antennmasten med det sexvingade antennfästet som skvallrar om detta. Före AB Radiotjänsts tillkomst 1925 var fältet fritt för företag, föreningar och enskilda att anordna radioutsändningar. Åtskilliga orter i Sverige fick radiostationer av det här slaget. Kumla rundradio hade sin operations-bas i kvarteret där Kumla tryckeri är beläget.

Detta är Kumla sparbanks första egna hus på Stationsgatan 14. Dvs det byggdes av bankens kassör, Erik Larsson, 1873 och övertogs senare av banken, som 1929–1930 uppförde ett nytt hus (skymtar i bakgrunden). Detta inrymde banken t o m 1961 då man flyttade fram till Kumla torg först till hörnet Hagendalsvägen-Trädgårdsgatan och därefter till det 1970 nybyggda bankhuset. Det här huset revs men det större bankhuset finns alltjämt kvar men inrymmer nu annan verksamhet.

Kvarngatan och i någon mån "stadsdelsnamnet" Kvarnparken är det enda som påminner om Kumla ångqvarn, Kumlas äldsta industri. Här är kvarnen fotograferad från Stenevägen någon gång vid sekelskiftet. Den tillkom 1891 men gör "numera ej skäl förnamnet, alldenstund den alltsedan 1902 drifves med elektrisk kraft," skriver Bernhard Forssell 1917 i en vägledning över Kumla. Från kvarnen till Säbylundsmossen gick en liten järnbana — mossbanan — som givit Mossbanegatan sitt namn.

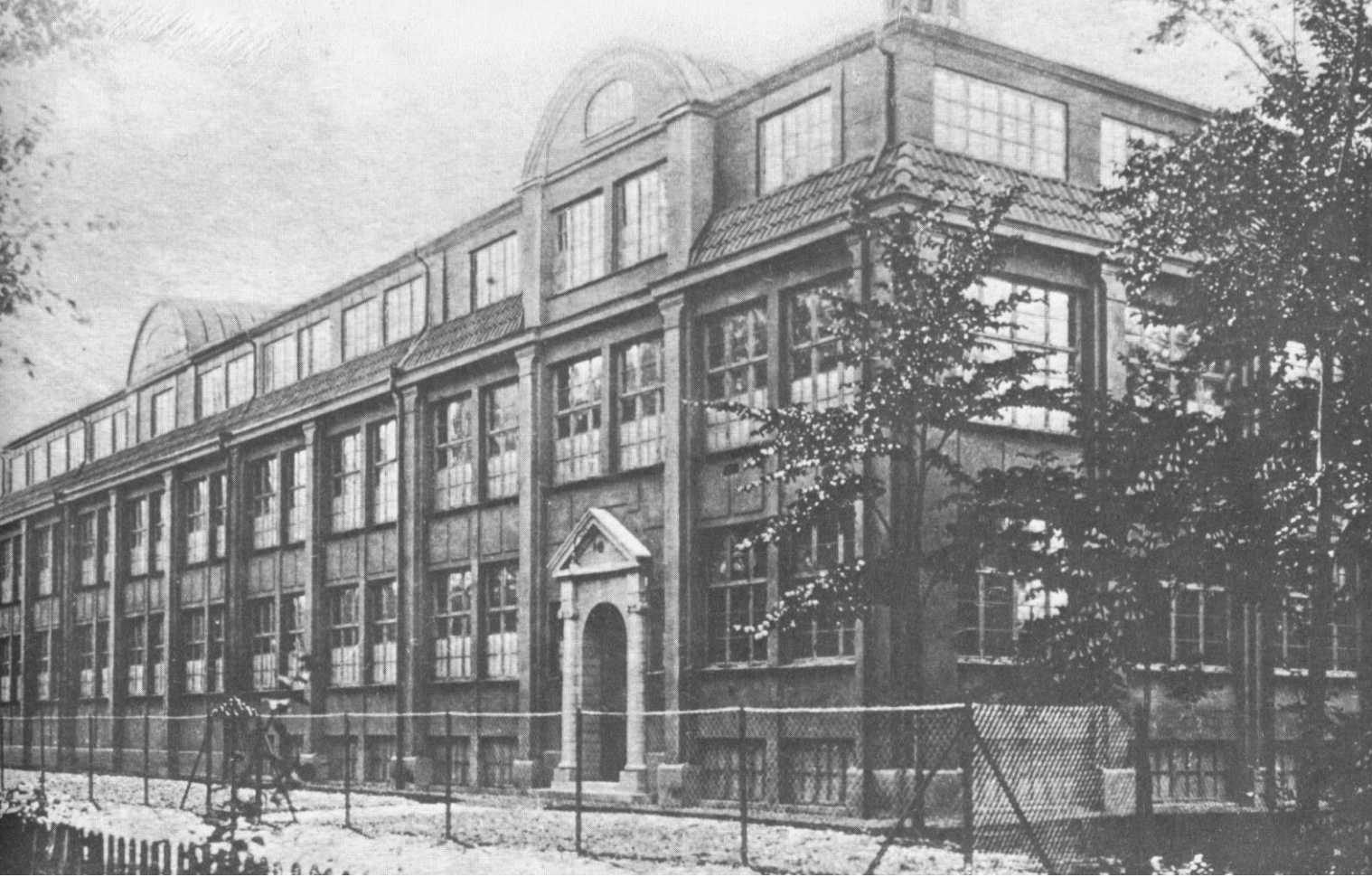

Av denna stora ståtliga byggnad — Skofabriken Sture — finns i dag bara nedervåningen kvar på Stationsgatan 20. En sommarnatt 1932 brann den ned och flera år fick kumlaborna gå och titta på de kolnade ruinerna innan fabrikör Paul Johansson och byggmästare Elias Pettersson rev ned de översta murresterna och lade tak på bottenvåningen. Fabriken fick ge namn åt en gata — Sturegatan. Det var en modern fabrik. Bl a byggde man badrum, som arbetarna fick använda i viss turordning.

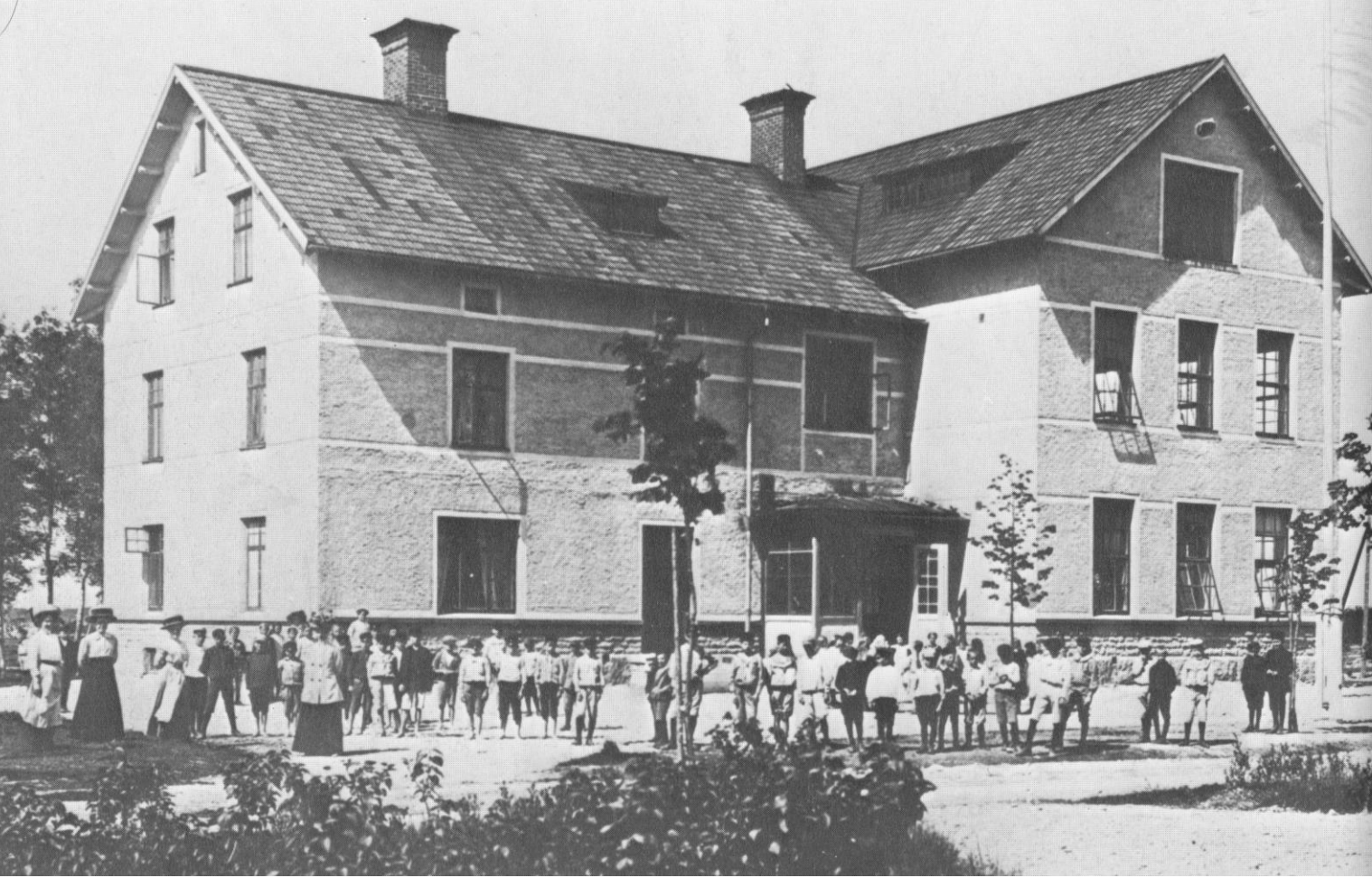

När Kumla stationssamhälle började växa under 1800-talets sista decennier blev Kyrkskolan för liten för alla samhällets barn. Man tvingades att bygga en skola i anslutning till bebyggelsen och valde då att förlägga den till Fylsta. Den stod färdig i detta skick 1902. Församlingen, som då var huvudman för skolväsendet, köpte in en markremsa och byggde en väg från stationen till skolan. Den kom naturligt att kallas Skolvägen, vilket namn den har än i dag.

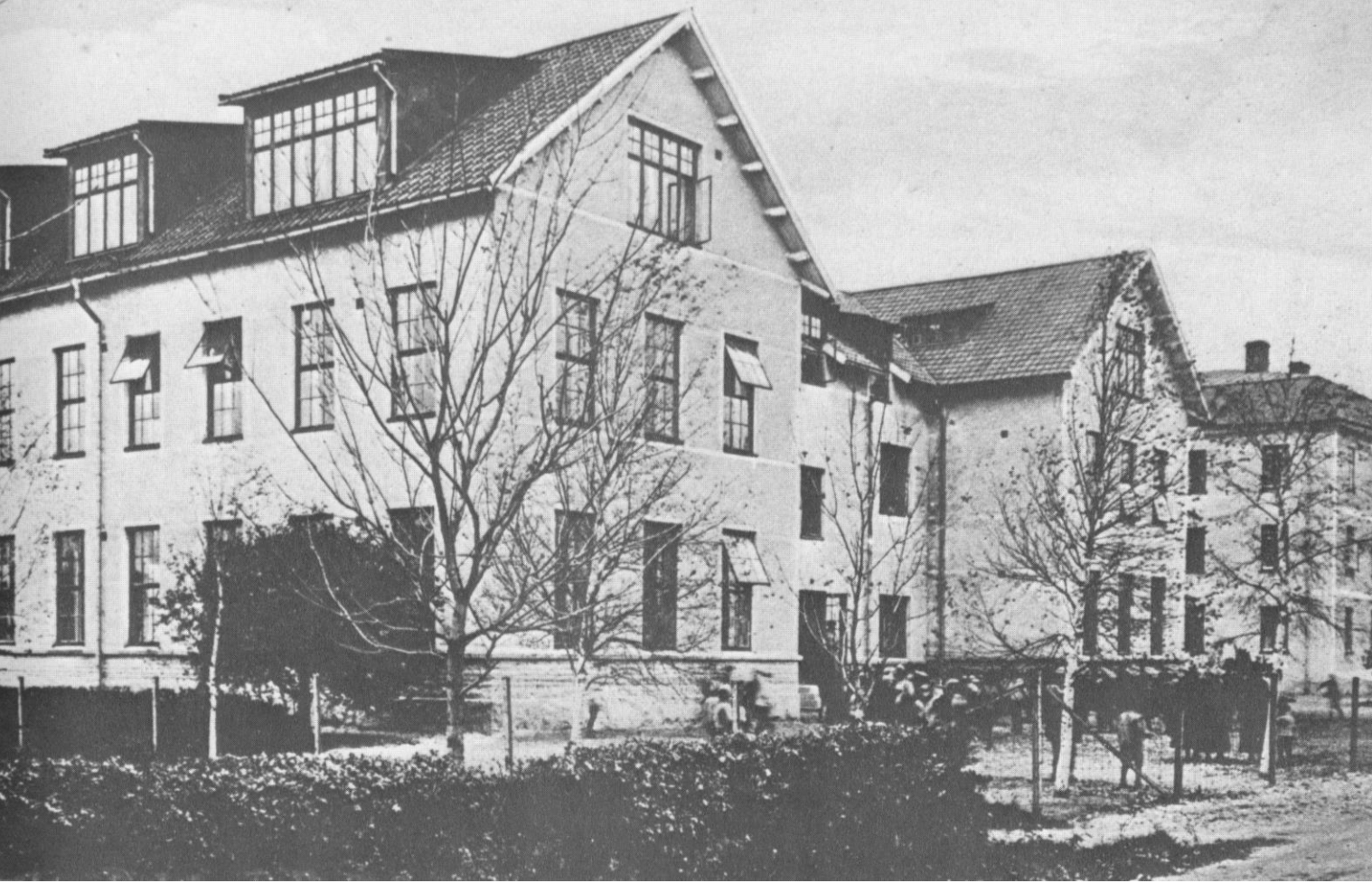

Redan efter tre år blev Fylsta skola för liten. Hösten 1905 beslöt kyrkostämman om en tillbyggnad och skolan fick detta utseende. Skolhuset innehöll även då både skolsalar och bostäder. När den efter några år åter blev för trång genomfördes ytterligare en ombyggnad och hela byggnaden togs i anspråk för lärosalar och en lärarbostadsbyggnad uppfördes 1913. Sedan dess har skolbyggnaden moderniserats, en småskolebyggnad uppförts, baracker har tillkommit och senast även gymnastikhus.

Logen Kämpen av IOGT bildades 1898 men det dröjde till 1913 innan man kunde inviga en egen lokal vid Skolvägen. Innan Folkets hus byggdes 1927 var den här lokalen en av de få som uppläts åt arbetarrörelsens organisationer. Den revs på 1960-talet för att ge plats åt stiftelsens bostadshus. Före Hagaskolan (1928) fanns ingen sal för gymnastikföreningen, som då hyrde Vegalokalen. När man skulle hoppa över plinten öppnade man dörrarna och tog sats ute på Skolvägen.

Vegalokalens interiör, välbekant för många äldre kumlabor. Här har biografbänkarna ställts åt sidan — kanske ska man dansa eller leka ringlekar. Eljest var Vega en av de första biograflokalerna i Kumla och här visades filmen om Titanics undergång, som upprörde världen några år tidigare. "Jag spelade närmare Gud till dig gång efter gång och inget öga var torrt", berättade Einar Sandberg, som var biografmusiker på den tiden med endast en gammal orgel till hjälp.

Kumla Ebenezer-Baptistförsamling bildades 1906 som en utbrytning ur Kumla baptistförsamling som hade kapell i Hjortsberga. Ebenezerkapellet kunde invigas 1909 och hade då detta utseende, här fotograferat från Skolvägen snett ned mot Kvarngatan. Huset putsades 1913 och 1932 byggdes den huskropp mot Kvarngatan, som i dag är Ebeneser-kyrkans fasad. Tjugo år senare gjordes en genomgripande ombyggnad och bl a byggdes ungdomslokaler i källarvåningen.

Metodistkyrkan i Kumla byggdes 1923 och denna bild är säkert från tjugotalet. Kyrkan är ännu ej putsad — det dröjde man gärna något eller några år med på den här tiden — och man ser att endast fem hus återstår på Drottninggatan innan de öppna gärdena tar vid. Kumla var ännu ett ganska litet samhälle även om man nu hade fyra frikyrkolokaler. Det skulle bli ytterligare ett par till. Metodistkapellet i Stenebacken uppfördes redan 1884 och blev ett slags moderförsamling till denna kyrka.

En av de äldsta kommunala byggnaderna i Kumla, näst efter vattentornet och varmbadhuset, är brandstationen. Den är i dag i flera omgångar om- och tillbyggd. Här har man tagit fram vad man har av material — motorspruta och stege — och ställt upp sig för fotografering. Först något år senare fick man den första bilen, en Tidaholmare. Längst t v brandchefen Carl Lindh och ledaren för elitkåren Wilhelm Widlund och längst t h vice brandchefen Alex Andersson, sedermera brandchef.

I dag är kaféer och uteserveringar ingenting som lönar sig. Annat var det på 1920-talet. Då fanns en rad större och mindre kaffeserveringar i Kumla och detta är en av dem — Kafé Nordanskog. Det var beläget i hörnet av Idrottsgatan och Sportgatan och innehades av familjen Bladh. Närheten till Idrottsparken och kanske även närheten till Folkets park hade väl en viss betydelse, eljest var det knappast någon större befolknings-koncentration som här kunde utgöra kundunderlag.

En nutida betraktare kan bli desorienterad av att se denna flygbild av Idrottsparken. För att finansiera sin idrottsanläggning och sin verksamhet, måste IFK anordna fester och på bortre delen av parken syns ett tivoli ha slagit upp sina arrangemang. Den gamla träläktarens tak syns på södra sidan om planen och ser vi till omgivningarna kan vi konstatera att båda sidor av Gränsgatan och Furugatan ännu inte är bebyggda. Då vågade man knappast drömma om en konstfryst isbana.

Även Kumla har en gång i tiden haft en Folkets park. Den var belägen vid Mossbanegatan i närheten av Gartzvägen. Den startade 1917 av något som kallades Kumla nöjesklubb men övertogs rätt snart av Föreningen Folkets hus, som bl a av inkomsterna från parken kunde utöka grundfonden till det Folkets hus, som byggdes 1927. Här fanns utöver dansbana och serveringslokaler även en teaterscen där teatersällskap och artister uppträdde. Se även karnevalståget på sidan 39.

Idrottsparkens invigning 1923 skedde med pompa och ståt. Här ser vi hur Livregementets grenadjärers musikkår marscherar ut från planen för att ge plats åt någon tävling eller kanske en fotbollsmatch. Området på cirka 25 000 kvadratmeter inköptes redan 1914 för 5 000 kronor och vid det här tillfället togs bl a läktaren i bruk. Hela kostnaden översteg 50 000 kronor men man fick statsbidrag genom att anläggningen blev s k nödhjälpsarbete. Numera ägs den av kommunen som lagt ned millioner här.

Att Kumla en gång för längesen var sjöstad, det visar denna bild, även om denna gosse är "ensam i bräcklig farkost". Hans namn är Torsten Hammarberg och platsen är det s k Hammarbergs gärde vid Mossbanegatan där Folkets park syns i bakgrunden. Tidpunkten är 1924 i mars och orsaken till översvämningen lär har varit ett "stopp" i en brotrumma under Mossbanegatan. Mamma tycks i alla fall ha släppt till handdukar till flaggor. Denna och andra bilder från översvämningen såldes som vykort.

I norra delen av Kumla, i närheten av det nuvarande nya vattentornet fanns på 1920-talet den s k Tyska trädgården. Den var anlagd av Hermann Schönhardt — en man av tysk härkomst — och innehöll ovanliga växter och arrangemang. Här syns en av ingångarna till trädgården, där en familj ställt upp sig för fotografering. En del byggnader av ovanlig utformning fanns där och en av dessa finns ännu kvar vid Östergårdsvägen och påminner om den originella sevärdheten, som nu tyvärr är borta.

Betraktad som veteranbil skulle denna taxibil i dag representera ett mycket högt värde. Här poserar chauffören med sin bil, en fransk Delage, framför Kumlas första fasta biograf — Röda Kvarn på Stenevägen. Den byggnaden var från början C G Ströms första skofabrik — Strömsnäs — och blev efter fabrikens flyttning 1913 biograf. Under många år drevs den av Viktor Lundahl, men tvingades upphöra när ljudfilmen omkring 1930 krävde dyrbarare utrustning. Här är nu Mobil bensinstation.

Bilderna i denna bok är till större delen hämtade ur Kumla kommuns kulturnämnds bildarkiv på Kumla bibliotek. De har insamlats under en följd av år och uppordnats genom nämndens försorg.

Det är endast för ett fåtal av bilderna som fotograf kan anges, då originalen i flertalet fall inte upptar uppgift om detta. Nästan alla bilderna i arkivet har reproducerats för kulturnämndens räkning av Ove Haglund, som här gjort en berömvärd insats.

Redaktionen har i stället här nedan förtecknat dem som genom att låna ut eller skänka bilder till arkivet gjort det möjligt att sammanställa denna bok. Dessa är (i bokstavsordning): Harald Ahlgren, Ebba Andersson, Knut Bergman, Stig Bladh, Ove Haglund, Oskar Hallin, Martin Hammarberg, Nils Helander, Dagmar Huss, Thyra Hörbring, Folke Jansson, Kumla fotoklubb, Ellen Larsson, Birgitta Lindgren, Nerikes Allehanda, Gerhard Olofsson, Mary Ohlsson, Karl Pettersson, Judith Sandberg, Folke Sundström, Tage Tapper och Sigrid Tisell.

Det finns säkert mängder av bilder liggande i byrålådor och insatta i gamla vykortsalbum. Många av dessa bilder finns ännu inte i kulturnämndens bildarkiv, även om detta numera innehåller flera hundra foton. De som tror sig ha bilder som kan vara av värde för att dokumentera det Kumla som inte längre är sig likt, ombedes vända sig till kultursekreteraren (på Kumla bibliotek tel 709 80), till Ove Haglund eller Tage Tapper.

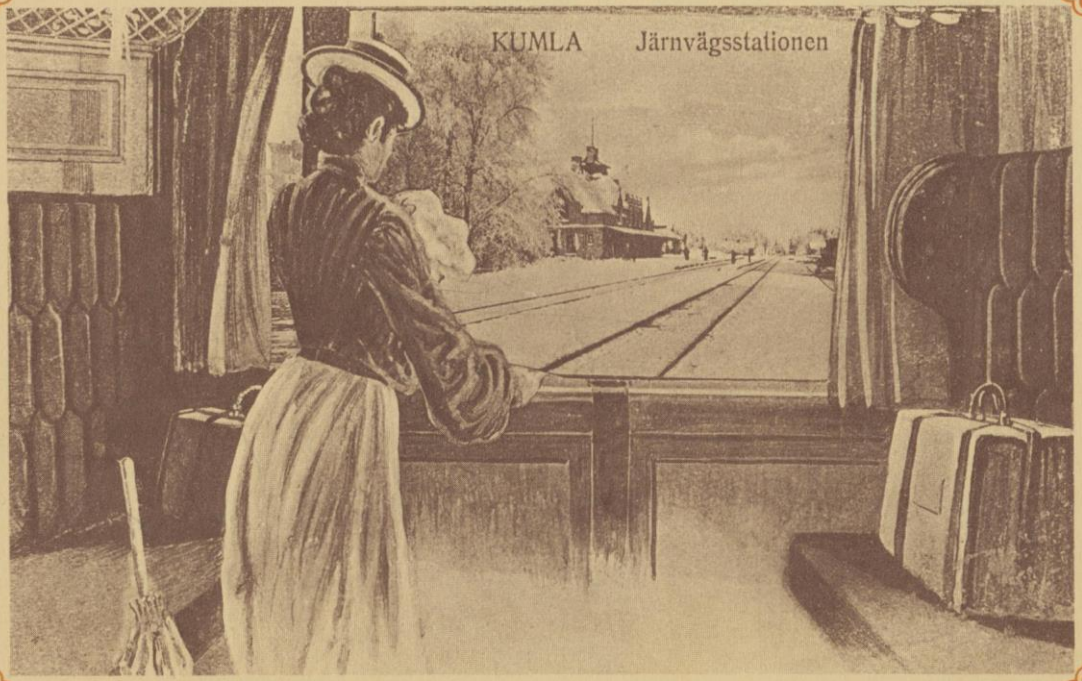

Den här rambilden är använd som "tillbehör" till många vyer runt hela Sverige. Här är det Järnvägsstationen som har fått fylla ut kupéfönstret där den unga damen med paraply och resväska står och vinkar avsked. Även vi vinkar avsked till det gamla Kumla med denna bild, även om vagnen genom sin placering tvärs över spåret tycks ha spårat ur. Men det här var före alla järnvägsnedläggningar så att vi ska inte skylla på Statens järnvägar att slutet blir så här.

KOMMANDITBOLAGET KUMLA TRYCKERI 1977